

Streefbeelden voor de stadswateren in Zwolle

PIM DE KWAADSTENIET, TAUW
LIEUWE DIJKSTRA, GEMEENTE ZWOLLE
MARJOLEIN KOOPMANS, WATERSCHAP GROOT SALLAND
REMCO SCHREUDERS, TAUW

Stadswateren zijn belangrijk voor Zwolle. In het centrum zijn de eeuwenoude grachten niet weg te denken elementen. Ze geven identiteit aan de stad en worden hoog gewaardeerd. Maar dit geldt niet voor alle wateren in de stad. De wateren in de nieuwbouwwijken van Zwolle vanaf halverwege de vorige eeuw zijn voor een deel eenvormig en uitwisselbaar. Ook heeft een deel nog (te) weinig relatie met hun omgeving en valt er (te) weinig te beleven. Het Waterpact Zwolle heeft de afgelopen twee jaar hard gewerkt om de stadswateren een impuls te geven.

Het Waterpact Zwolle is inmiddels weer ontbonden. Het bestond uit de vertegenwoordigers van gemeente Zwolle, waterschap Groot Salland, provincie Overijssel en Vitens. Het stelde een waterplan voor de stad op. Daarbij ontstond de behoefte om de gewenste ontwikkeling van de stadswateren te beschrijven in heldere en toetsbare streefbeelden. Voor dit project werd de hulp ingeroepen van Tauw, dat in 2001 al een systematiek voor streefbeelden van stadswateren in Overijssel opstelde. In deze systematiek staat het begrip beleving centraal. Allereerst mag er geen negatieve beleving zijn (geen wateroverlast, geen stank, geen plagen, geen drijfvuil). Dit is een vertrouwde taak voor de waterschappen. Daarboven kan worden gewerkt aan positieve beleving van stadswateren. Die valt uiteen in drie dimensies: natuurbeleving, cultuurbeleving en gebruiksbeleving (zie kader).

Het onderscheiden van streefbeelden

De ruimte in de stad wordt doorgaans intensief gebruikt en is schaars. Dit geldt ook voor stadswateren. Met de beperkte ruimte moet slim worden omgegaan; verweving van functies is gewenst. Daarom hebben stadswateren bij voorkeur meerdere belevingsdimensies. Door de veelzijdigheid van stadswateren is dat ook goed mogelijk. Dat betekent niet dat elke dimensie in elk stadswater even nadrukkelijk naar voren moet komen. De streefbeelden voor Zwolse stadswateren zijn er op gericht om duidelijke accenten te leggen. Hierdoor wordt bereikt dat identiteitsverschillen tussen stadswateren en daardoor tussen wijken ontstaan. Zo krijgt een stadsgracht vanwege de historische kenmerken een cultuuraccent en een beek (de Westerveldse Aa) voorzien van brede groenzones door de wijk Aa-landen een natuuraccent. Voor de Zwolse situatie zijn zes streefbeelden gedefinieerd. Van de (meestal twee) naamgevende dimensies is de eerste leidend, de tweede volgend (zie tabel 1).

Voorbeeld van water in het zuiden van Zwolle wat het streefbeeld 'gebruik/natuur' kreeg toegekend.

Natuur

Soms gaat het in de stad om specifieke en waardevolle natuur, zoals muurvegetaties langs oude grachten, bijzondere planten in of langs het water of het visdiefje boven een stadsvijver. Veel vaker gaat het om algemeen voorkomende natuur. Waternatuur in de stad (al is het een meerkoet op een kunstmatig eilandje in de gracht) wordt doorgaans sterk gewaardeerd.

Cultuur

Oudere stadswateren 'vertellen' vaak een verhaal over de ontstaansgeschiedenis van de stad en over de gebruikswijze of cultuuropvatting en in die tijd. Hun cultuurhistorische betekenis is groot. De samenhang met water biedt monumenten een decor. Denk bijvoorbeeld aan de grachtenpanden. Maar cultuur kan ook modern en levend zijn. Wateren kunst gaan bijzonder goed samen. Het speelse karakter van water wordt door velen hoog gewaardeerd, evenals waterkunstwerken en water dat bijvoorbeeld in parken woonwijken een eenheid met de omgeving vormt. Water is verder een uitstekende spiegel en decor voor moderne architectuur.

Gebruik

Water dat kan worden gebruikt om te hengelen, te spelevaren, kikkervisjes te vangen, te kanoën, te waterfietsen, waar je jaren lang naar je werk langs fietst of om gewoon in stilte van te genieten, schept een speciale band met de gebruiker. Water wordt daardoor nog intensiever beleefd. Je hebt er als bewoner of toerist echt iets aan.

Uitwerking streefbeelden

De streefbeelden zijn letterlijk uitgewerkt in beelden, zodat voor alle bij het waterbeheer betrokken instanties een duidelijk kader wordt geschetst voor de toekomst. De beelden, in de vorm van foto's, maken de na te streven waarden duidelijk en dienen om enthousiasme

Voorbeeld van een plek in het centrum van Zwolle die het streefbeeld 'cultuur/gebruik' kreeg toegekend.

te genereren en als gezamenlijk beeld voor stedebouwkundigen, waterbeheerders, groenbeheerders en andere betrokkenen bij de stadswateren. Naast beelden bevatten de streefbeelden een beschrijving van de gewenste toestand voor natuur, cultuur en gebruik. Parallel aan de ontwikkeling van streefbeelden is een beoordelingsmethode voor stadswateren opgesteld. Deelscores voor natuur, cultuur en gebruik leiden tot een eindoordeel en een daaraan gekoppelde score. Hierdoor zijn de streefbeelden toetsbaar. Tenslotte bevatten de streefbeelden richtlijnen voor inrichting en beheer, zodat de streefbeelden concrete handvatten bieden om ze in de toekomst daadwerkelijk gestalte te geven.

Tabel 1. Geselecteerde streefbeelden en hun omschrijvingen.

streefbeeld	omschrijving
basisniveau	Streefbeeld waaraan alle Zwolse stadswateren moeten voldoen. Geen van de dimensies voert de boventoon. Alle dimensies voldoen aan een aantal basiskenmerken/-eisen.
cultuur/gebruik	Streefbeeld waar cultuurbeleving (kunst/architectuur, cultuurhistorie) voorop staat, zoveel mogelijk gecombineerd met actief en passief gebruik van water. De dimensie 'natuur' voldoet aan het basisniveau.
cultuur/natuur	In dit streefbeeld vormt cultuurbeleving de belangrijkste dimensie, maar wordt deze zoveel mogelijk gecombineerd met natuur. Het gebruik van het water blijft beperkt tot het basisniveau.
natuur/gebruik	Natuurbeleving vormt het belangrijkste aspect in dit streefbeeld. Het accent ligt dan ook op een natuurvriendelijke inrichting van waterlopen. Gebruik kan in dit streefbeeld worden gecombineerd met de natuurbeleving.
natuur/cultuur	Streefbeeld waarin natuurbeleving centraal staat. Cultuur versterkt waar mogelijk de natuurbeleving en vertelt een verhaal over de ontstaansgeschiedenis.
gebruik/natuur	Streefbeeld waarin gebruik voorop staat in de vorm van direct en indirect gebruik. Natuur vormt een 'goede tweede'; gebruik en natuurbeleving beïnvloeden elkaar positief.

Bij het opstellen van de streefbeelden is geconstateerd dat het streefbeeld 'gebruik/cultuur' op geen enkel Zwols stadswater van toepassing is. Daarom is dit streefbeeld niet uitgewerkt.

Beoordelingsmethode

Voor de beoordeling(smethode) van de dimensie natuur van de streefbeelden is deels gebruik gemaakt van het ecologisch beoordelingssysteem voor stadswateren EBEOSTAD. Het gaat om een beknopte, snel uit te voeren toets om een indruk te krijgen van de ecologische kwaliteit van het water en de oevers die gebruik maakt van parameters als morfologie en vormgeving van water en oevers, helderheid van het water, aanwezigheid en diversiteit van water- en oeverplanten en aanwezigheid van bijzondere of kenmerkende plantensoorten. Aanvullend zal in Zwolle globaal macrofaunaonderzoek plaatsvinden. Verder is de 'relatie met de terreingesteldheid' als variabele voor de beschrijving van de dimensie 'natuur' toegevoegd. Deze variabele gaat in op de inpassing van een stadswater in de oorspronkelijke of natuurlijke toestand van de directe omgeving en ondergrond. Denk hierbij aan de ligging van de beek in een beekdal of aan een doorbraakkolk, opgenomen in het stedelijke watersysteem, direct achter de rivierdijk.

Voor beoordeling van de dimensie cultuur van de stadswateren is gebruik gemaakt van een reeds bestaande methode, die is ontwikkeld door Bureau Lantschap. Hierin worden de aspecten 'zeldzaamheid' en 'kenmerkendheid' betrokken en als richtinggevend beschouwd voor het beschrijven van de cultuur(histori-

sche) waarde van Zwolse stadswateren. Het belangrijkste waarderingscriterium wordt gevormd door de context, de mate waarin een stadswater structurerend werkt of heeft gewerkt op de omgeving, of waar het aspect 'cultuur' als uitgangspunt heeft gefungeerd bij het ontwerp van een (deel van een) watersysteem en haar omgeving. Met de context wordt iets gezegd over de cultuurhistorische of architectonische zeggingskracht van een (water)element in zijn omgeving.

Het gebruik van stadswateren is onder te verdelen in een groot aantal gebruiksvormen. Voor de stadswateren van Zwolle zijn de volgende geselecteerd: zintuiglijke beleving, waterkwantiteitsbeheer, beroepsvaart, pleziervaart, wonen, spelen, vissen, kanoën en surfen. De beoordeling van de dimensie 'gebruik' is afhankelijk van de aanwezige of gewenste gebruiksvorm(en) en de eisen die daaraan gesteld worden. Deze zijn uitgewerkt in de beoordelingsmethode.

Voor iedere dimensie zijn vier beoordelingen mogelijk: het hoogste niveau, het middenniveau, het basisniveau en het beneden basisniveau. Het hoogste niveau geldt voor de eerste van de twee naamgevende dimensies; het middenniveau voor de tweede genoemde dimensie. De niet genoemde dimensie dient aan het basisniveau te voldoen. Voor een uitgebreide beschrijving van de beoordelingsmethode wordt verwezen naar het rapport 'Beoordelingsmethode voor stadswater vanuit de dimensies natuur, cultuur en gebruik'.

De toekenning van streefbeelden

De streefbeelden zijn op basis van gebiedskennis, beheersproblematiek, veldbezoek en bestaand beleid in overleg tussen de gemeente Zwolle, het waterschap Groot Salland en Tauw toegekend. Zo staat bij de meeste wateren die deel uitmaken van de Zwolse hoofdgroenstructuur de dimensie 'natuur' voorop in het streefbeeld. Deze toekenning is weergegeven op de beleidskaart die onderdeel vormt van het rapport 'Streefbeelden Zwolse stadswateren'. Zo is voor iedereen duidelijk wat wordt nagestreefd. Monitoring zal in de toekomst duidelijk maken of en in hoeverre de toegekende streefbeelden realiseerbaar zijn.

Het gebruik van streefbeelden

De rapportage wordt binnenkort aan het gemeente- en waterschapsbestuur als richtlijn voor beheer, onderhoud en inrichting van de Zwolse stadswateren voorgesteld. De opgestelde streefbeelden kunnen daarna worden geïmplementeerd in het beleid en beheer ten aanzien van water, groen (natuur/ecologie) en recreatie en in de planvorming van het waterschap. Op basis van het rapport kunnen meerjarige uitvoerings- en monitoringprogramma's worden opgesteld. In het Werkplan Water 2003 van de gemeente is hiermee al rekening gehouden. Monitoring van de Zwolse wateren zal dit jaar plaatsvinden, waarmee duidelijk wordt of de opgestelde beoordelingsmethode werkt en hoe ver de huidige situatie van de streefbeelden afwijkt.

In het zuiden van Zwolle zal binnenkort worden begonnen met herinrichting van watergangen op basis van de in het rapport toegekende streefbeelden. Verder wordt de streefbeeldenkaart ook als bouwsteen gebruikt voor het op te stellen structuurplan van de gemeente Zwolle, waarin het ruimtelijke beleid van de diverse sectoren wordt gebundeld. Met de streefbeelden en beoordelingsmethode kan in Zwolle met een heldere visie stap voor stap worden gewerkt aan stadswateren met hoge en bijzondere belevingskwaliteiten.